

Behoud Clemenskerk en Steinmeyer-orgel

Door Arie den Dikken

Toen ik in 1975 bij de gemeente Hilversum als monumentenambtenaar aan de slag ging was de Clemenskerk nog volop in gebruik. Toen zo'n twintig jaar later de kerk aan de eredienst werd onttrokken bracht dat in het raadhuis voor bestuurders en ambtenaren (vooral van monumentenzorg) veel werk met zich mee.

De kerk en het daarin aanwezige Steinmeyer-orgel waren geliefd bij velen, maar kerk en orgel waren niet beschermd als monument. Voor de toen door het Bisdom Haarlem-Amsterdam voorgenomen algehele sloop bestond dan ook geen serieuze belemmering vanwege de overheid. Met de Stichting Vrienden van de Clemenskerk en het Cuypersgenootschap streed de gemeente Hilversum zo'n tien jaar voor een beschermde status van gebouw en orgel. De aanvankelijke weigering van het Rijk om te beschermen werd voor de bezwarencommissie van het ministerie en voor diverse rechterlijke instanties bevochten. Deze onverkwikkelijke periode werd in 2003 afgesloten met een geweldige overwinning voor Hilversum: de aanwijzing van de Clemenskerk en het Steinmeyer-orgel als beschermde rijksmonumenten.

Behalve dat de Stichting Vrienden van de Clemenskerk met wisselende gangmakers en bestuurders plannen voor hergebruik van de kerk bedachten kwamen ook verschillende marktpartijen langs om ideeën tot hergebruik van de kerk uit te proberen, van woningen tot maatschappelijke functies. Plannen die om verschillende redenen - na veel inspanning - toch schipbreuk leden. Een van die marktpartijen was Dudok Wonen, die voor de kerk en het orgel restauratieplannen liet maken, voor het orgel door de Amsterdamse orgeladviseur Henk Verhoef.

Voor de uitvoering van de restauratieplannen voor kerk en orgel waren in 2007 de benodigde monumentenvergunningen verleend. Op basis van de begrotingen voor restauratie van kerk en orgel werd een aanvraag voor rijkssubsidie ingediend. Die aanvraag werd om formele redenen eerst helaas afgewezen, maar er kwam snel een herkansing. In 2009 werd een tijdelijke subsidieregeling afgekondigd voor stimulering van 'krachtige steden, vitale wijken en voldoende woningbouw', waaronder ook grootschalige restauraties werden begrepen. Voor het honoreren van restauratieprojecten gold dat de subsidiabele kosten meer dan € 4 miljoen moesten bedragen. Verder was het de bedoeling om aanvragen die het dichtst bij de ondergrens van € 4 miljoen, dus er net boven, zaten het eerst te honoreren. De berekeningen voor kerk en orgel kwamen uit op circa € 4.080.000, dus de aanvraag was kansrijk. Als de restauratie van het orgel niet was meegenomen, had het project de ondergrens niet gehaald en zou er geen subsidie voor kerk en orgel zijn verkregen.

Medio 2009 besliste het kabinet voor de restauratie van de Clemenskerk en het Steinmeyer-orgel een subsidie toe te kennen van bijna € 3 miljoen. Ook de provincie Noord-Holland en de gemeente Hilversum maakten forse bedragen vrij voor uitvoering van het integrale plan.

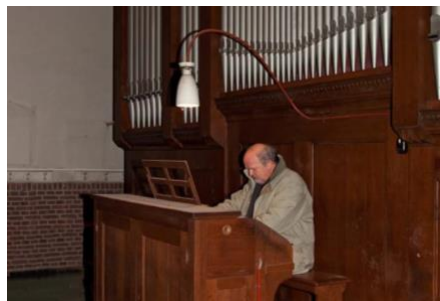
In de subsidiebeschikking was bepaald, dat de uitvoering uiterlijk eind 2010 moest zijn gestart. Dat leek mogelijk, ware het niet dat Dudok Wonen met pijn in het hart half november 2010 berichtte toch geen vrijheid te kunnen vinden om de plantonwikkeling daadwerkelijk aan te pakken. Er was nog een ruime maand voor de harde deadline van 31 december 2010 om het project te starten. Het doek leek definitief gevallen.

Bestuurders waren zover om de handdoek in de ring te gooien, maar ik [Arie den Dikken] vroeg op 22 november nog enkele uren om de echte allerlaatste reddingspoging te onderzoeken en die uren kreeg ik. Ik belde Arno Boon van BOEi, de Nationale Maatschappij tot Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel erfgoed in Hoevelaken. Arno kreeg een stortvloed van informatie, met name over het beschikbare subsidietotaal van ruim € 4 miljoen en over een kerk met een prachtig orgel, als ankerpunt in een bekende Dudokwijk, waar een mooi project van te maken leek. Hij raadpleegde terstond de Raad van Commissarissen, die deze belangrijke ontwikkeling binnen een mum van tijd bekrachtigde. Als uitvloeisel van het Jaar van het Religieus Erfgoed 2008 was BOEi een nieuw werkterrein aan het creëren, namelijk het behoud van religieus erfgoed in Nederland. Daar kon de Clemenskerk dus als eerste project uitstekend voor dienen.

Binnen enkele weken werd een aannemer gecontracteerd en kon BOEi op 22 december 2010 de casco restauratie starten, krap voor de deadline uit de subsidiebeschikking. Er waren nog wel enkele weken na die datum nodig om alle zaken tussen BOEi, het Bisdom Haarlem en de gemeente Hilversum te regelen en contractueel vast te leggen.

Tijdens de start van de casco restauratie op 22 december 2010 bezochten diverse mensen de orgelgalerij met het Steinmeyer-orgel.

Gerco Schaap, die met Agnes Annes zoveel concerten op het Steinmeyer-orgel had georganiseerd, nam de gelegenheid te baat het door hen zo geliefde, en nog steeds verrassend functionerende, orgel te bespelen.

Voor de projectleider van BOEi, Klaas Telgenhof, was dit een speciale klus, omdat hij als organist midden in zijn project op het prachtige orgel kon spelen, op de vingers gekeken door Arno Boon, directeur van BOEi.

[Foto's: © Arie den Dikken]

Omdat het bisdom mogelijkheden zag om het orgel elders een nieuwe functie te geven werd het orgel niet aan BOEi overgedragen. Eerst was De Papegaai in Kalverstraat in Amsterdam kandidaat voor het orgel, maar daar konden de monumentenzorginstanties van Amsterdam en Hilversum niet mee instemmen. Vervolgens kwam de Mariakerk in Bussum in het vizier als nieuw onderkomen van het Steinmeyer-orgel. De restauratie-architect van die kerk, Paul van Vliet, was een nuttige trait d'union tussen het Hilversumse en het Bussumse. Ik maakte voor hem een fotocollage van het Steinmeyer-orgel in de Mariakerk en Paul zorgde voor de vergunningsaanvraag bij de gemeente Bussum. Door het bisdom werd Ton van Eck als orgeladviseur aangesteld.

Gelukkig was in de aan het bisdom verstrekte subsidiebeschikking de mogelijk open gelaten dat deze zou kunnen worden overgedragen aan een eventuele volgende eigenaar. Dat gold voor de kerk, maar dus ook voor het orgel. Omdat het orgel niet in Hilversum maar in Bussum zou worden herbouwd vergde het nog wel wat overredingskracht, maar uiteindelijk bleken de collega's bij de rijksdienst het er mee eens te zijn dat het gerestaureerde orgel niet in Hilversum maar in Bussum werd herbouwd.

In november 2011 werd het Steinmeyer-orgel gedemonteerd en naar Adema's Kerkorgelbouw in Hillegom getransporteerd

De vele metalen frontpijpen werden op de kerkbanken gelegd, wachtend op transport.

De houten pijpen op transport naar Hillegom.

In mei 2012 werd de voortgang van de restauratie besproken en bekeken in de werkplaats van Adema's Kerkorgelbouw in Hillegom. V.l.n.r. projectleider Clemenskerk Klaas Telgenhof, orgelbouwer Ronald van Baekel en orgeladviseur Ton van Eck bij een van de windladen van het orgel.

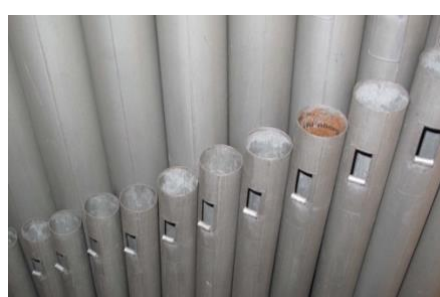
Ook de grote magazijnbalg van het orgel werd grondig gerestaureerd.

De speeltafel in de werkplaats van de orgelbouwer. De restauratie hiervan moest nog de nodige aandacht krijgen.

De partij houten pijpen in de werkplaats van de orgelbouwer.

De metalen frontpijpen van Steinmeyer in de werkplaats van Adema's Kerkorgelbouw in Hillegom.

In juni 2012 was de opbouw van het orgel in de Bussumse Mariakerk al een heel eind gevorderd.

[Foto's: © Arie den Dikken]